

Т. В. АРЗУМАНОВА, канд. іст. наук, доцент, ХНУБА, Харків

СОЦІОКУЛЬТУРНА ІЗОЛЯЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ ЕТНОКОНФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ РОСІЯН – СТАРООБРЯДЦІВ

Проаналізовано традиційну культуру сучасних старообрядців Харкова, виявлено умови збереження та ретрансляції наступним поколінням етноконфесійної спадщини старообрядництва. Зроблено висновок про високий ступінь збереження провідних елементів їх культури, які виступають маркерами етнічної, конфесійної самосвідомості та ідентичності за умови соціокультурної ізоляції членів старообрядницької спільноти.

Ключові слова: старообрядці, традиційна культура, етнічна та етноконфесійна свідомість, соціокультурна ізоляція.

Вступ. Старообрядництво в наш час виступає прикладом збереження етнічної та етноконфесійної ідентифікації. На початку XXI ст. дана релігійна конфесія існує як особлива культурно-історична спільність, феномен етнічної духовної культури, що увібрав у себе «доніконіанські» традиції руського середньовіччя.

Унікальність культури старообрядців виявляється в збереженні багатомістових традицій та самоідентичності у представників різних регіональних груп хранителів старої віри як в сучасній Російській Федерації, так і за її межами. Це обумовлено закритістю, соціокультурною ізоляцією представників даної релігійної групи, розумінням власної месіанської ролі в збереженні та ретрансляції віри батьків.

Дослідження традиційної культури старообрядців Харкова (на прикладі общини старообрядців-безпоповців Поморської згоди) є важливим фрагментом вивчення цілісного культурного феномену старообрядництва в Україні та за її межами. Спеціальних досліджень, присвячених вивченню умов та рівня збереження традиційної культури старообрядців на теренах Харківщини, в сучасній вітчизняній історіографії немає. Оглядом дані питання охарактеризовані в роботах С. Таранця, О. Пригаріна, П. Єремєєва, В. Потоцького [9, с. 123-222; 7, с. 271-297; 3, с. 15-186, с. 77-88]. У Російській Федерації на початку XXI ст. було захищено ряд дисертацій, присвячених умовам збереження культури старообрядців в різних регіонах країни [1, с. 22-45; 2, с. 3 – 14; 8, с. 3 - 19].

Метою даної статті є аналіз традиційної культури сучасних старообрядців Харкова, виявлення умов збереження та ретрансляції наступним поколінням етноконфесійної спадщини старообрядництва, характеристика провідних елементів культури даної спільноти, які виступають маркерами їх етнічної та конфесійної самосвідомості та ідентичності, визначення впливу соціокультурної ізоляції на збереження матеріальної та духовної культури старообрядців.

Виклад основного матеріалу. З початку колонізації Слобідської України у другій половині XVII ст. та протягом XVIII – XIX ст. старообрядницькі общини з'являлися в російських моноетнічних селах, в повітових містах Харківської губернії, в Харкові. Незалежно від місця проживання, для представників даної спільноти були притаманні закритість, відстороненість, відчуженість, досить насторожене ставлення до іновірців.

Наявність чіткого протиставлення «свої – інші» була обумовлена як історичними, так і релігійними причинами. В умовах гонінь та переслідувань з боку царського уряду та радянської влади старообрядці були вимушені дуже насторожено ставитися до сторонніх, бо страх репресій заставляв бачити ворогів в усіх іновірцях. Наслідки гонінь протягом майже трьох століть і в наш час обумовили наявність своєрідного посттравматичного синдрому і у сучасних харківських старообрядців, який характеризується страхом та недовірою до «інших». Наприклад, старообрядці дуже негативно реагували на прохання дослідника взяти інтерв'ю або прийти на службу до молитовного будинку. Більшість парафіян категорично відмовлялися фотографуватися, називати свої прізвища, не дозволяли фотографувати ікони та розп'яття, знімати на відео хід служби в молитовному будинку. Деякі взагалі відмовлялися від діалогу, інші з певною ворожістю заявляли дослідниці: «Ви прийшли нас переписати, а потім нас або закриють, або податки для нас введуть. А може, навіть, заарештують нас» [4]. Характерно, що таке ставлення було не тільки серед представників старшого покоління, які на собі «відчули» політику войовничого атеїзму в СРСР, а й в середовищі представників молодшого покоління, у яких страх перед репресіями існує на генетичному рівні.

Протиставлення «свої – інші» також обумовлено і релігійними уявленнями старообрядців. Вони ідентифікують себе з власною етноконфесійною спільнотою в протиставленні чужому світу, що нібито знаходиться під владою Антихриста. Саме старообрядництво є шляхом спасіння істинних православних, а прибічників реформи патріарха Нікона, які зрадили віру батьків, старообрядці вважають за слабких віруючих, що не встояли перед спокусою Сатани. Отже, навіть спілкування з «ніконіанами» є гріховним. За релігійною традицією старообрядництва, віруючий, який спілкувався з іновірцем, має додатково помолитися, щоб «очистити» себе. Коли старообрядці приходять до молитовного будинку, вони не мають права одразу заходити до приміщення, а вимивши руку, моляться на порозі або в коридорі, щоб зняти з себе негативну ауру оточуючого світу.

Існує також заборона вживати їжу з одного посуду з «ніконіанами». Старообрядці, які відкривають свої оселі для іновірців (в наш час це стало значно поширенішим явищем, у порівнянні, навіть, з першою половиною XX ст., коли старообрядці взагалі не запрошували «чужих» додому), мають два комплекти посуду – для «своїх» та для «інших».

Соціокультурна відстороненість від «чужих» та конфесійна замкнутість підтримувалися укладанням шлюбів старообрядців з представниками своєї общини або старообрядницьких общин, розташованих поблизу. І в наш час батьки можуть благословити шлюб дітей лише за умови належності обох молодят до

старообрядницької конфесії. Шлюб з представником «інших» може бути укладений лише у разі переходу «ніконіанина» або «ніконіанки» до старообрядництва.

Таким чином, протиставлення «наше, праведне – чуже, антихристове» є основою побудови старообрядницьких культурних традицій. Традиційна замкненість старообрядців, закритість від світу, де панує Антихрист, «законсервувала» в межах даної етноконфесійної групи людину російського середньовіччя «дореформеного» періоду, «людину праведну» [8, с. 3-7].

Протягом століть старообрядці намагалися жити власними силами, не переймати нічого чужого, особливо традицій та благ цивілізації. Під час інтерв'ю нами було відмічено наявність певного травмованого стану харківських старообрядців через їх користування технікою, транспортом, тощо. «Ми «замиршилися», а це гріх. Треба йти із міст, усамітнюватися, лише тоді ми збережемо нашу культуру. Якщо ти живеш у місті, неможливо встояти від спокус. От наші предки жили по селах, вирощували хліб, худобу, забезпечували себе. Вони не користувалися західною технікою, молилися і уникали іновірців А в місті треба ходити на роботу, спілкуватися з «ніконіанами». Діти ходять до школи, їм важко встояти від спокус Антихриста – комп'ютера, телевізора, ігор. Ми вже не можемо зберегти свою руську культуру. В умовах міста це неможливо. Треба усамітнюватися, їхати десь далеко і займатися землеробством подалі від цивілізації», – розмірковував над долею збереження власної культури респондент О. (35 р., уродженець Харкова) [4].

У середовищі старообрядців значної уваги заслуговує панування відчуття «руськості» – розуміння себе етнічними росіянами, яки бережуть власну російську культуру (і віру, перш за все) від впливу заходу. Як зазначала респондентка А., їх села (села старообрядців на кордоні Білгородської та Харківської областей) до середини ХХ ст. залишалися останніми територіями «істинної російської культури» [4]. Жінка згадувала, що в дитинстві вона думала, що навколо її рідного села Кошлаково (Шебекінський район Білгородської області, Росія) мешкають «хохли» (етнічні українці) [4]. Як зізнавалася респондентка, для неї стало відкриттям десь в класі восьмому, що є етнічні росіяни, які підтримали реформу Нікона, і що їх набагато більше. Отже, в свідомості старообрядців домінує етноцентризм – істинні росіяни зберегли істинне руське православ'я [4].

Такі уявлення обумовлені історичною пам'яттю старообрядців, які вважають, що підкорення Литвою та Польщею українських земель вплинуло на «неправильність» православних традицій серед українців. Респонденти впевнені у перевазі московського благочестя над грецьким і київським. Старі руські книги, за їх думкою, краще відображають православну віру, ніж грецькі, а намагання патріарха Нікона виправляти руські книги за грецьким зразком («щоб були, як у хохлів») старообрядці називають затією Сатани [4].

Маркером культури російського старообрядництва та провідним способом збереження її традиційності виступає «книжність», що визначає внутрішню єдність духовної, обрядової, повсякденної та поведінкової практик. «Книжність» є також запорукою передачі культурних цінностей молодому поколінню [8, с. 4-7]. Авторитет «доніконіанської» Книги – основного сакрального тексту, та «старих» церковних канонів, які зберігають та консервують систему релігійних переконань,

задають і регулюють норми обрядової практики й побутової поведінки сучасних старообрядців, як і їх предків декілька століть тому. «Книги наповнені вічними ідеями, а вічні ідеї не можуть наповнювати сотні та тисячі томів, бо вічних ідей не так багато. Тому читати треба не взагалі, а віддавати перевагу релігійним книгам», – розмірковував настоятель харківської общини старообрядців-безпоповців Олександр Іванович [4]. «Людина, яка читає священні книги, набуває просвіти та спасіння», – навчають старообрядці дітей [4].

Книжність на Русі приймала на себе функції вчення, вчительства, наставництва, збереження та передачі Божого Слова. Вона була засобом передачі та збереження християнської віри. Старообрядці законсервували у власній свідомості цінність книг, шанобливе ставлення до них, що було притаманно середньовічній Русі. Досьогодні у середовищі даної етнорелігійної конфесії зберігається поклоніння книгам як слову Божому (Біблії). Отже книги для старообрядців виступають духовним наставником та спасителем. Для них книги несуть в собі абсолютну цінність та абсолютну істину.

Старообрядцями визнаються лише стародруковані книги, які вони вважають за істинні, чисті, непідкорені волі Диявола. Респонденти зазначали, що всі книжки до 1652 р. – священні, а всі надруковані зі змінами пізніше – від нечистого. Інформатори вказують на відмінне написання окремих слів у «своїх» книгах, на відміну від книжок «ніконіанських», на різну постановку наголосу («Ніконіане говорять «во векі» з наголосом на «є», а треба на «о»; говорять «з душою», а правильно – «з душею». Вимовляти неправильно неможна. Книги ж святі, отже виправляти нічого неможна», – розмірковувала респондентка А.) [4].

До речі, на увагу істориків та філологів заслуговує вивчення мови старообрядців, словарний запас яких зберіг низку слів та особливість вимовлення, притаманну для Росії минулих століть. «Ацтупать ат правил нильзя, вот вы гаварите ниправильна ... Нильзя ниправильна праизнасить. Книги вить святые, исправлять ничиво нильзя... В наших книгах сказана, если кто убавит или прибавит к таму, што написана, будет проклят. Мы этава далжны диржацца» [4]. Характерно, що в наш час старообрядці вільно володіють «своєю» мовою (особливим діалектом), яку використовують в спілкуванні з єдиновірцями, в розмові ж з «чужими» легко переходять на літературну російську мову.

Книги оцінюються старообрядцями як правильні (справжні, тобто «свої»), їх називають «книгами», або як неправильні (чужі, «ніконіанські»), що називають «книжками». Однак, за нашими спостереженнями, повага до «книжок» також досить висока. Під час інтерв'ю нами було визначено високий ступінь освіченості, обізнаності респондентів. Майже всі вони отримали вищу освіту, багато часу присвячують самоосвіті, читають газети, журнали, художню літературу. І хоча таку літературу вони визнають «чужою», ставляться до освіти, науки з великою повагою. На нашу думку, це обумовлено саме релігійною традицією.

Переселенці-старообрядці привезли з собою на Слобожанщину пам'ятки давньоруської літератури – «Устав», «Златоуст», «Псалтир», «Пролог», «Апостол», «Часослов», «Требник», «Євангеліє», також була принесена особлива форма співочої культури – знаменний спів. За словами респондентів, в кожній родині з

покоління в покоління передаються головні святині – священні книги та ікони. Однак традицію знаменного співу в харківській общині безпоповців, нажаль, втрачено. Лише декілька парафіян в общині села Борова (Зміївського району Харківської області) ще володіють даною традицією.

Шанування книг в старообрядницькому середовищі закріплено на рівні народного селянського розуміння особливої цінності книги. Релігійні книги для старообрядців (особливо безпоповців, які не визнають священства), виступають не тільки хранителем інформації, але й фіксатором традиційного знання, основою духовного життя.

Церемонія богослужіння побудована у безпоповців на принципі читання та обговорення тексту священних книг. У процесі вербального сприйняття тексту наставником коментується його зміст, виявляється семантика незнайомих аудиторії, в уяві читаючого, слів. Під час читання, парафіяни жваво вступають в дискусію, ставлять питання, висловлюють свої думки. Дуже часто вони повторюють прочитані цитати, виказують свою захопленість і прочитаною думкою, і формою її подачі («Як правильно і красиво сказано», «Як мудро Ісус сказав») [4]. Здатність насолоджуватися письмовою мовою, святим словом – це особливий принцип естетичного ставлення до слова, яке збереглося в старообрядництві. Отже, релігійні книги визначають специфіку світосприйняття та мовного способу мислення. Особливе місце у формування етнічної свідомості зберігає церковнослов'янська мова («Божа мова», «мова, дана Богом») [4].

Релігійна книга визначає збереження та використання мови, високий рівень компетенції старообрядців у церковнослов'янській мові. У даному середовищі нами спостерігався функціональний розподіл російської та церковнослов'янської мов за сферами їх використання (духовна та повсякденна культура), вільний перехід у бесіді від літературної російської мови до церковнослов'янської (при цитуванні Біблії, інших Богослужбених книг), а також, як вже зазначалося, до діалекту повсякденної розмовної мови росіян-старообрядців. Використання в розмові архаїчних форм слів («Она уже почила; добраго здравиця; духовнаго отца; новья, добрыя, чудеса ложныя»), в уявленні інформаторів, сприяє піднесенню значимості висловів та їх аргументаційної сили.

Вплив книжкової культури проявляється у здатності інформаторів залучати в розмову біблейські фразеологізми: «Пачил ад дел (трудоу)», «Ни ведают, што творят», «Негде главу прикланить»; «И пеплам пасыпал власы»; «Глас вапиющего ф пустыни» [4]. У розмовах інформантів розповсюджені цитування релігійних книг: «У нас один закон – Божий. Бога боїмося, царя поважаємо, а владі коримося» [4].

Книжкова основа відображається в існуванні традиційних епітафій, в яких відображені уяви старообрядців про життя після смерті: «Зупинись, перехожий, затримай свій крок. Ми вже дома, а ти ще в гостях» (Мовою оригіналу: «Остановись, прохожий, задержи свой шаг. Мы уже дома, ты еще в гостях») [4]. Епітафії виступають однією з форм вираження есхатологічних поглядів досліджуваного соціуму, оскільки критерієм всього, що відбувається в житті людини, є її підсумок, життя людини спрямоване до однієї мети – смерті та життю після смерті.

У світогляді старообрядців відсутній страх перед смертю, життя розуміється як тимчасове перебування на землі (у ролі гостя), підготовка до вічного царювання в раю. Есхатологічний характер бачення світу в останні роки ХХ ст. та на початку ХХІ ст., на думку респондентів, передують Страшному Суду, породжує усні легенди, в яких виражається оцінка всього, що відбувається, на опозиції: «Бог – Антихрист», «Благо – зло», «чеснота – гріх», «світ – темряво». Інформанти вказують на різні ознаки кінця світу: соціальні та воєнні катастрофи, екологічні катастрофи, «всім примусово дають ідентифікаційні номери, віри в людях немає, брати майно поділити не можуть, діти на батьків голос підвищують, сваряться люди всі, літаки падають, сутінки різні...» [4].

Есхатологічну забарвленість мають і ряд кліше в мові старообрядців: «антихристова печатка» – словосполучення із широкою семантикою, що означає поняття, які пов'язані з державним контролем над особистістю та предметами матеріального світу – від печатки в паспорті до ідентифікаційного коду, пластикових банківських карток: «Куди не підеш – всюди за тобою будуть спостерігати». «Також антихристова печатка на продуктах в супермаркетах, на обгортках» [4].

Старообрядці визнають, що вимушені жити серед ворожого оточення інших, пристосовуватися до викликів часу. У світі «інших» багато від Сатани, що є загрозою загубити християнську душу. Наприклад, алкоголь – «диявольська наука, диявольський напій» («Диявол винайшов, щоб люди страждали»), а тютюн – диявольська трава: «Антихрист Петро I навчив людей цю траву палити, а це диявольське заняття» [4]. До речі, старообрядці вважають, що неможна брати в руки священні книги курцям. Перед тим, як показувати книги, наставник перепитував дослідницю, чи не палить вона.

Блуд розуміється як ганьба (треба уникати блуду, щоб зберегти християнську чистоту). Гармонь – «антихристів інструмент»: «На гармоні неможна грати, музика у нас не дозволена. Голову Іоанна Хрестителя на бенкеті з музикою на блюді подавали» [4]. Привороти та різні чаклунства – пісня диявола: «Мирські лікують так зубний біль, дітей лікують, від заїкання, нервових хвороб, від пристриту [4]. Треба говорити: «На все воля Божа, Бог дав – Бог забрав» [4]. «Чародії вклоняються Сатані та нечистій силі. Не можна гадати, ворожити, ходити до екстрасенсів – це гріх» [4].

До гріховних винаходів у світі іновірців старообрядці відносять і техніку. Диктофон, магнітофон називають «пекельною машиною» [4]. Телевізор та радіо характеризують так: «Сатана людям «мозок промиває», дурить диявол людей, краще не слухати та не дивитися, бо «по телевізору лише гріх та спокусу показують (вбивства, насилля, розпусту» [4]. Телевізор також називають «бісовське око», «ікона Антихриста», «знаряддя розпусти», «або Богу треба молитися, або телевізор дивитися» [4]. Однак молоде покоління відноситься до телевізору більш лояльно, відмовляючись від перегляду телевізійних передач лише під час посту [4].

Чай старообрядці вважають за диявольський напій, який не треба вживати. Замість чаю пити треба трав'яний чай, заварювати лікарські трави, особливо шипшину.

Негативне ставлення було раніше до пенсій («Гроші, які ти не заробив, а не за що гроші дає диявол, це спокуса») [4]. Раніше старообрядці взагалі відмовлялися від пенсії, але в наш час визнають, що вимушені отримувати допомогу від держави, хоча це й неправильно. Так само негативно оцінюють отримання фінансової допомоги від держави, виплат та субсидій [4].

У той же час старообрядці називають маркери власної традиційної культури, які їх відрізняють від «ніконіан»: віра («Віра – це те, заради чого ми живемо на Землі, заради спасіння душі. Якщо не вірувати в Христа, не буде душі твоєї спасіння»), ікони, життя за законом, скромний одяг, борода у чоловіків як символ подібності людини до Бога («Нам по Уставу заборонено голити бороди») [4].

Ікона – маркер традиційної культури старообрядців, що відрізняє житло старообрядців від житла іновірців – «безбожників». Це ознака відданості старій вірі, ікони захищають оселю від недобрих помислів всіх, хто заходить до неї. За традицією, ікони мають бути в кожній кімнаті, в «передньому кутку». Таким чином, в оселях створюються власні молитовні. Серед різноманіття ікон обов'язково представлені ікона Божої матері, Спасителя та Миколи Чудотворця. Саме на Миколу чудотворця покладаються у вирішенні певних прагматичних потреб: захистити родину від зла та нещастя, отримати матеріальні блага. Микола Угодник вважається за найстаршого та найближчого до Бога святого, який заступається перед Всевишнім за простих людей. Микола Чудотворець дуже добрий і уважний до потреб бідних та знедолених і завжди допомагає. Святий вважається покровителем землеробства, худоби, шлюбу, здоров'я, захисником мандруючих, обездолених та скорботних людей: «допомагає, коли душа болить, страждає людина» [4]. Старообрядці на зимового (19 грудня) та літнього Миколая (22 травня) завжди збираються на святковий сімейний обід, віддячують святому за його доброту та увагу.

Отже, традиції в даному етноконфесійному середовищі виявляються домінуючою формою та способом передачі соціокультурного досвіду. Збереження та трансляція традицій знаходиться під інституційним наглядом (наставник, духівник, хресний батько, старші). Непорушність релігійних вірувань забезпечують етнокультурну солідарність та самоідентифікацію носіїв традиційної культури. Специфіка світоглядних, ціннісних, етичних уявлень старообрядців визначається концептами «віра», «чистота»: збереження старої віри, авторитетність книг, надрукованих до реформи Никона, суворим слідуванням старим обрядам, слідування «чистоті» у вірі, душі, тілі, словах та думках. Богослужбні книги та інші маркери традиційної культури старообрядців орієнтують на давнину, що сприймається в свідомості прихильників старої віри як ідеал.

За часів правління Антихриста, в уяві старообрядців, питання збереження віри та захисту її від чужої релігії набувають особливої значимості. Вони розуміють себе хранителями істинної руської культури та істинно руської православної релігії. Старообрядці намагаються за можливістю відмовитися від інновацій, зберегти традиційний уклад життя. Старообрядництво характеризується стабільністю релігійної, етнічної та мовної самосвідомості. Вона законсервувала фрагменти руського християнства XVII ст.

Старообрядці свідомо створюють культурний бар'єр, який огорожує старообрядницьку культуру від проникнення в неї елементів «іншої», «чужої» культури. Опозиція «свої – інші» має в старообрядницькій культурі і інші протиставлення: «сакральне – мирське», «чисте – нечисте». Належність до «інших» сприймається як «неправильність», «помилка», «омана», «приреченість на неспасіння», відхил від норми. «Чужими» старообрядці вважають всіх, хто відноситься до іншої релігії, іншої народності, тих, хто вважає себе за атеїстів.

Висновки. Отже, ізольованість старообрядців від зовнішнього світу, розуміння власної месіанської ролі в збереженні істинної руської православної християнської релігії, істинної руської культури, позбавленої західних («сатанинських») інновацій, дали змогу «законсервувати» і зберегти майже в незміненому вигляді цінності та надбання епохи російського середньовіччя.

У подальшому дослідникам слід приділити увагу вивченню подібних та відмінних рис в традиційній культурі старообрядців різних конфесій, які мешкають в різних регіонах України, визначити рівень збереження традиційної культури в залежності від регіональної специфіки етноконфесійних общин.

Список літератури: 1. *Апанасенко А. В.* «Старая вера» в Центральном Черноземье: XVII – начало XX века / А. В. Апанасенко. - Курск, 2008. - 303 с. 2. *Гринченко Я. С.* Культура старообрядцев Нижнего Поволжья. – Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – 24.00.01: Теория и история культуры / Я. С. Гринченко. – Волгоград, 2011. – 17 с. 3. *Еремеев П. В.* Старообрядческие толки и согласия на Харьковщине в 1825 – 1855 гг.: численность и локализация (по материалам Канцелярии Харьковского губернатора) / П. В. Еремеев // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – 2011. – Вып. 8. – С. 15 - 18. 4. *Интерв'ю з представниками общини старообрядців – безпоповців Поморської згоди Харкова (Агаф'я, Олександр Іванович, Прасков'я) // Особистий архів автора. – Серпень – жовтень 2012 р.* 5. *Мордвинцев М.* Старообрядницькі громади України другої половини XVIII ст. та ставлення до них влади / М. Мордвинцев // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 191 – 202. 6. *Потоцкий В. П.* Очерки истории старообрядничества Харьковской губернии / В. П. Потоцкий // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – 2008. – Вып. 5. – С. 77 – 88. 7. *Пригарин А. А.* Русские старообрядцы и сектанты в Южной Украине и Бессарабии: численность и расселение в 1860-е гг. / А. А. Пригарин // Археология та етнографія Східної Європи: матеріали та дослідження. – Одесса, 2000. – С. 271 – 297. 8. *Рябинина Н. И.* Традиционная культура старообрядцев Хабаровского края. - Автореферата дис. ... кандидат культурологи. - 24.00.01: Теория и история культуры / Н. И. Рябинина. – Комсомольск-на-Амуре, 2003. – 226 с. 9. *Таранець С.* Джерела з історії старообрядництва Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. / С. Таранець. – К., 2007. – 456 с.

Надійшла до редколегії 14.11.2013 р.

Соціокультурна ізоляція як фактор збереження традиційної етноконфесійної культури росіян-старообрядців / Т. В. Арзуманова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. - № 61 (1034). – С. 3-11. Бібліогр.: 9 назв.

Проанализирована традиционная культура современных старообрядцев Харькова, выявлены условия сохранения и ретрансляции последующим поколением этноконфессионального наследия старообрядчества. Сделан вывод о высокой степени сохранности основных элементов их культуры, которые выступают маркерами их этнического, конфессионального самосознания и идентичности в условиях социокультурной изоляции членов старообрядческой общины.

Ключевые слова: старообрядцы, традиционная культура, этническое и этноконфессиональное сознание, социокультурная изоляция.

The traditional culture of the modern Old Believers in Kharkiv is analyzed. The circumstances of ethnic and religious heritage preservation and retransmission to the next generation of Old Believers are investigated. The conclusion about the high degree of the traditional culture maintenance among Old Believers is made. The sociocultural isolation of Old Believer community was the main reasons for traditional culture preservation.

Keywords: Believers, traditional culture, ethnicity, ethnic and confessional consciousness, social and cultural isolation.